

Unesco erkent Kermiscultuur als immaterieel erfgoed

ERFGOED VERANDERT MEE NIEUWSBRIEF 3 JANUARI 2025

In december lazen wij het nieuwsbericht dat de Kermiscultuur in België en Frankrijk door Unesco werd erkend als immaterieel erfgoed. Wat leuk, was onze eerste reactie. Maar ook.... Een kermis is vermoedelijk niet zo duurzaam. En hoe verhoudt zich de kermis eigenlijk tot het denkraam van EVM? Want tot nu toe hadden we ons gericht op gebouwen of tenminste op de gebouwde omgeving. We doken er een beetje in - met de nadruk op 'een beetje'. Het stukje 'actueel' blijft gaan over onze nogal spontane gedachten over recente nieuwsberichten die we uitdagend vinden. We doen voor deze rubriek dus geen verdiepend onderzoek, hooguit een kleine zoektocht op internet. En we nodigen onze lezers graag uit om mee te denken en hun gedachten met ons te delen. Zoals enkele lezers eerder hebben gedaan toen we in Nieuwsbrief 1 onze gedachten lieten gaan over de podcast 'Welke toekomst voor het verleden?', opgenomen tijdens een lezing in de Nottebohmzaal in Antwerpen – zie hier: [link naar dit stukje](#). Denken jullie weer met ons mee?

Foto 3 : Sinksenfoor in Antwerpen

Lees meer over de Kermiscultuur als immaterieel erfgoed:

Voor de erkenning van de Kermiscultuur in België en Frankrijk als immaterieel erfgoed werd in samenwerking tussen de Belgische gemeenschappen, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en Frankrijk een dossier samengesteld dat het sociale en culturele karakter van de kermiscultuur beschrijft. [Link website Faro België: https://faro.be/blogs/faro/kermiscultuur-belgie-en-frankrijk-door-unesco-erkend-als-immaterieel-erfgoed#:~:text=De%20kermiscultuur%20in%20België%20en,van%20de%20Unesco-conventie%202003.](https://faro.be/blogs/faro/kermiscultuur-belgie-en-frankrijk-door-unesco-erkend-als-immaterieel-erfgoed#:~:text=De%20kermiscultuur%20in%20België%20en,van%20de%20Unesco-conventie%202003.)

De Kermiscultuur ontstond in de middeleeuwen als 'Jaarmarkt', met reizende artiesten en leidde in de 19^e eeuw tot de kermis met eetkraampjes, attracties en kansspelen. De rondreizende levensstijl van kermisexploitanten bleef eeuwenlang behouden en het terugkeren van de kermis op een locatie in een dorp, stadje of grote stad trekt nog steeds vaak duizenden bezoekers. Mensen kijken er naar uit, komen bij elkaar en beleven mooie momenten – een traditie om te koesteren en door te geven, zo is de conclusie van UNESCO. Voorbeelden voor bekende kermissen in België zijn de Sinksenfoor in Antwerpen en de Zuidfoor in Brussel.

We waren benieuwd of ons EVM denkraam ook toegepast kan worden op dit bijzondere erfgoed. We beginnen onze gedachten hierover met de zes fysieke 'S'en die Stewart Brand beschrijft in 'How Buildings Learn' en waar hij verschillende levensduren aan toekent: Site (locatie), Structure (draagconstructie), Skin (gevel), Services (installaties), Space plan (plattegrond), Stuff (interieur/spullen). Voor meer informatie over het gedachtegoed van 'How Buildings Learn' zie onze Nieuwsbrief 1 – [link](#)

Site

Door het rondreizende karakter van de kermis is er geen vaste locatie (site) zoals bij gebouwen, maar toch: de kermis keert (jaarlijks) op dezelfde locatie terug. Mogelijk is de kermis gedurende een korte periode in het jaar zelfs al (veel) langer op deze locatie gevestigd dan sommige gebouwen die rond deze locatie staan. Als we het zo bekijken gaat ook hier de lange levensduur voor de site op, zoals beschreven door Stewart Brand in 'How Buildings Learn'.

Structure en Skin

De kermiscultuur is een immaterieel erfgoed: het gaat om de traditie en de gewoonten die van generatie op generatie worden doorgegeven. Ook al is er bij de kermiscultuur sprake van materiële elementen, zoals de locatie en de verschillende attracties – een draagstructuur en een gevel zijn er niet.

Spaceplan

Als we de plattegrond van de locatie van een kermis beschouwen, dan verandert deze continu: De kermis is er maar tijdelijk, dus een groot deel van het jaar wordt de locatie op een andere manier gebruikt en is er op deze locatie geen sprake van een kermisplattegrond. Er zijn elk jaar nieuwe kermisplattegronden: het blijkt dat er niet elk jaar dezelfde attracties op de kermis zijn of dat deze op andere plaatsen kunnen zijn opgesteld dan in het jaar daarvoor. De situering van de verschillende attracties wordt wel op elkaar afgestemd, waardoor afwijkingen niet groot hoeven te zijn.

Services

Welke installaties zullen er zoal nodig zijn om een kermis draaiende te houden? Er zijn installaties die de kermisexploitanten zelf mee brengen en er zijn installaties die op de locatie zelf gefaciliteerd moeten worden. Dit betekent dat niet elke locatie geschikt is voor een kermis. Er moet vooral veel elektriciteit zijn: voor de attracties zelf, maar bijvoorbeeld ook voor de muziek en de verlichting. We ontdekten dat kermisattracties vaak enorme pieken in het elektriciteitsverbruik hebben. Een standaard aansluiting op het elektriciteitsnet kan dit niet aan en dus wordt voor veel attracties aanvullend gebruik gemaakt van elektriciteit die wordt opgewekt in verschillende aggregaten. Ai, dat lijkt ons niet duurzaam... - maar daarover meer

onder het kopje 'Sustainability'. Behalve elektriciteit moeten er op de locatie ook andere 'services' zijn, zoals sanitaire voorzieningen.

Stuff (Spullen)

Er zijn natuurlijk heel veel spullen aanwezig op een kermis: van attracties (zoals een reuzenrad, spookbanen, achtbanen, draaimolens, autoscooters etc.), via eetkramen (zoals suikerspinnen, wafels, poffertjes, zuurstokken en andere zoetigheden, maar ook frites en andere hartige snacks), tot kraampjes voor kansspelen (zoals lootjes trekken, ballen gooien naar blikken, hengelen e.d.) Een deel van deze spullen heeft een heel korte levensduur, zoals etenswaren en de bijbehorende borden, bekken en bestek. Ook de prijzen die bij de kansspelen te winnen zijn hebben op de locatie zelf een heel korte levensduur en het is de vraag hoe lang deze spullen thuis bewaard worden door de gelukkige winnaars.

De kraampjes en zeker de attracties hebben een langere levensduur: zo ontdekten we dat een achtbaan een levensduur van 30-40 jaar heeft. Er bestaan ook attracties met uitzonderlijk lange levensduur: We ontdekten bijvoorbeeld dat de oudste Nederlandse draaimolen in 1865 werd gebouwd, in 1995 door de Efteling werd gekocht en sinds 1986 in Vancouver (Canada) staat. Een bijzonder lange levensduur heeft ook het reuzenrad in Wenen, dat in 1897 werd geopend. Dit reuzenrad heeft sindsdien meerdere natuurrampen en oorlogen doorstaan en is nog steeds in gebruik. Het is inmiddels ook beschermd als monumentaal bouwwerk. Kermisattracties moeten, los van hun leeftijd, periodiek gekeurd worden om de veiligheid te garanderen. Dit zette ons aan het denken: Is het een raar idee dat een periodieke keuring voor huizen ook een goed plan zou kunnen zijn?

In ons denkraam 'Erfgoed Verandert Mee' hebben we aan de zes fysieke 'S'en' van Stewart Brand zes nieuwe 'S'en' toegevoegd. Hieronder onze gedachten over de kermiscultuur in relatie tot deze toegevoegde 'S'en':

Story (Verhaal)

Verhalen gaan over feiten: wanneer heeft de eerste kermis plaats gevonden, wat was er te beleven, hoe is de traditie in de loop der eeuwen veranderd e.d. De verhalen van de kermiscultuur zijn al eeuwenoud. In Nederland blijken de eerste kermissen te hebben plaats gevonden in Wijk bij Duurstede. De eerste vermelding van een kermis is daar te vinden in het jaar 1023. De kermis diende, ook toen al, tot vermaak van burgers. Er vonden vooral optredens plaats van acteurs, muzikanten, verhalenvertellers, waarzeggers, e.d. Vaak werd de kermis georganiseerd ter ere van een heilige, bijvoorbeeld de naamspatroon van een dorp of stad. In de literatuur zijn veel verhalen over kermissen te vinden.

Sustainability (Duurzaamheid)

Zoals bij de 'Services' beschreven wordt tijdens een kermis een (mogelijk groot?) deel van de benodigde elektriciteit opgewekt middels aggregaten. Een dergelijk aggregaat werkt met een verbrandingsmotor die gebruik maakt van fossiele brandstoffen (benzine of diesel). Elektriciteit uit het net wordt efficiënter opgewekt en zorgt daarom voor minder CO₂-uitstoot. Een ander voordeel van elektriciteit uit het net is dat er geen geluidsoverlast ontstaat en dat er op de locatie geen fijnstof of stikstof wordt uitgestoten.

Gelukkig leverde een snelle zoektocht op internet ook initiatieven op om kermissen te verduurzamen. Dan wordt er bijvoorbeeld ingezet op het gebruik van batterijen in plaats van

aggregaten, wordt er voor de verlichting gekozen voor LED-verlichting, wordt er gewerkt aan het beperken van afval (door afvalscheiding en biologisch afbreekbaar verpakkingsmateriaal) en wordt ernaar gestreefd om voor de bevoorrading het transport efficiënter te organiseren. Zie hier voor een dergelijk initiatief: [link https://homan.nl/homan-introduceert-samenwerkingsinitiatief-duurzame-kermis-nederland/](https://homan.nl/homan-introduceert-samenwerkingsinitiatief-duurzame-kermis-nederland/) In Tilburg streeft men trouwens naar een klimaatneutrale kermis in 2050: zie hier: [link https://nos.nl/artikel/2529516-zwieren-zwaaien-en-duurzaam-rondjes-draaien-tilburg-wil-klimaatneutrale-kermis](https://nos.nl/artikel/2529516-zwieren-zwaaien-en-duurzaam-rondjes-draaien-tilburg-wil-klimaatneutrale-kermis)

Sense (Gevoel)

Anders dan de verhalen, hoeft het gevoel niet op feiten te baseren. Hier gaat het over persoonlijke herinneringen en de emoties die hieraan verbonden zijn, bijvoorbeeld de herinnering om als klein meisje in de draaimolen op een mooi paardje te hebben gezeten of de suikerspin die gevallen is, of de herinnering van grootouders aan een mooie dag met de kleinkinderen, of de herinnering aan een dagje uit als puber met een vriendengroep. We kunnen ons voorstellen dat een kermisbezoek tot veel mooie herinneringen kan leiden! De kermis vormt bovendien ook een tijdelijke community van exploitanten die met elkaar overleggen over allerlei zaken, zoals de services, de beveiliging, etc. Ook hier zullen herinneringen en emoties aan verbonden zijn.

Stakeholders (Belanghebbenden)

De meest voor de hand liggende belanghebbenden bij de kermistraditie zijn de kermisexploitanten, de bezoekers, de gemeente, de omwonenden. Maar er zijn ook groepen die indirect belang hebben, zoals de horecaondernemers rondom de locatie, beveiligers, journalisten van lokale media, leveranciers, etc.

Een bijzondere groep zijn volgens ons dieren: In het verleden vermaakten mensen zich tijdens een bezoek aan de kermis ook aan dierenleed, bijvoorbeeld in de vorm van hanengevechten, of 'geleerde dieren' (dieren die kunstjes lieten zien, zoals 'dansende beren'). In 1886 kwam er een wet tegen dierenmishandeling, maar dieren waren nog veel langer op kermissen te vinden. Eigenlijk is men zich er pas recent bewust van dat dieren op een kermis geen goed idee zijn. Pony rijden was bij veel kermissen nog heel lang een geliefde attractie voor kinderen, en is dat in enkele gevallen nog steeds. Bij de kermis in Tilburg was er behalve pony rijden ook een Muizenstad. Nadat dierenactivisten een filmpje op YouTube plaatsten waarin zij zich afvroegen hoe het met de muizen gaat in de hitte, besloot de gemeenteraad om deze attracties niet meer toe te laten op de kermis.

Solvability (Exploitatie en Investeringsen)

Er zitten meerdere financiële aspecten aan een kermis: we kunnen het bekijken vanuit het perspectief van de kermisexploitanten, de gemeente, of de bezoekers. Wij kiezen ervoor om voor dit punt eerst in te gaan op de bezoekers, want zonder kermisbezoekers geen kermiscultuur... Veel mensen vinden de kermis duur. Zie: [Enquête Kassa: Ruim twee op de drie bezoekers vindt de kermis te duur - Kassa - BNNVARA](#)

Dat het bezoek aan een kermis zo duur is, heeft uiteraard veel te maken met de kosten van de exploitanten. Ook zonder kermisexploitanten geen kermiscultuur, dus ook zij moeten qua kosten het hoofd boven water zien te houden. Zij betalen huur voor de plek op de kermis, en hebben kosten voor elektriciteit, de periodieke keuringen en het onderhoud aan hun attracties. Ook betalen zij voor de beveiliging van de locatie. Tenslotte geven kermisexploitanten aan dat ook de

kosten voor de te winnen prijzen steeds hoger worden. Heel rijk worden de meeste kermisexploitanten niet: Volgens de Nationale Beroepengids verdienen kermisexploitanten gemiddeld tussen de € 2.371 en € 2.954 per maand.

Surroundings (Omgeving)

Voor omwonenden kan een kermis voor behoorlijke overlast zorgen, bijvoorbeeld door het transport van alle spullen die naar de locatie gebracht moeten worden, van het geluid en het licht en ook omdat er mogelijk wegen worden afgesloten. Soms proberen gemeenten de overlast te verzachten door iets extra's aan te bieden: de gemeente Tilburg organiseert bijvoorbeeld een ontbijt voor omwonenden.

Al met al heeft de reflectie naar aanleiding van het nieuws over de bescherming van de kermiscultuur als immaterieel erfgoed ons nogal wat nieuwe inzichten opgeleverd. Ook voor deze bijzondere vorm van erfgoed blijkt ons EVM denkraam dus betekenis te hebben, al zijn sommige fysieke 'S'en' zoals de Structure en de Skin niet van toepassing, moeten sommige andere geïnterpreteerd worden, zoals de Site en de Spaceplan en speelt vooral de Stuff en prominente rol. We zien ondanks de beschermende status van Unesco ook de noodzaak voor verandering: met name wat betreft Sustainability (de overgang naar duurzamere elektriciteit) en Stakeholders (de omgang met dieren). Tradities veranderen continu, ook in de afgelopen eeuwen is de kermistraditie tenslotte flink veranderd. Kermissen passen zich in de loop de tijd steeds aan de behoeften van mensen aan en door technologische ontwikkelingen werden andere attracties mogelijk.